

ДОПОВІДІ ДО 25-РІЧЧЯ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Білозьоров Євген Вікторович,
професор кафедри теорії держави та
права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент.

ПРОСТОРОВЕ БУТТЯ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На перетині тисячоліть відбуваються радикальні перетворення в житті людей, причиною яких виступає тенденція глобалізації. ХХІ століття несе суттєві зміни в інтелектуальній традиції і потребує синтезу правового, психологічного, соціального та філософського знання. Сучасні права і свободи людини дедалі більше виходять за межі внутрішньої компетенції держав, тобто за межі дії їх чинного законодавства на визначеній території, і реалізуються в просторі, що є прогресивним рухом до щораз більшої свободи і рівності між людьми.

Простір є загальною формою буття всіх матеріальних систем і процесів. Не існує об'єкта, який перебував би поза простором, як немає простору поза матерією. В основі категорії «простір» лежать соціальні відносини й людська діяльність. У сучасній науці поняття «простір» виникає для того, щоб бути певною «ареною» діяльності людини. Навколишній світ формується, змінюється та розвивається завдяки і для діяльності людини. Індивід, формуючи свої уявлення про світ на основі соціального й індивідуального, формує і свій власний простір.

Простір – поняття, яке використовують у багатьох соціально-гуманітарних науках. На рівні повсякденного сприйняття простору інтуїтивно його сприймають як «арену для дій», загальний «контейнер» для всіх об'єктів, сутність певної системи. Простір – це не просто гектари і квадратні кілометри. Нині це геополітичний термін на визначення впливів тієї чи іншої держави на сусідні або віддалені території. Завдяки К. Левіну сучасна політологія визначає простір як складну конструкцію з чотирьох основних чинників: фізичний, економічний, правовий і культурно-політичний (ідеологічний). Уже з наведеного переліку зрозуміло, що простір людини не обмежується лише матеріальними потребами, а охоплює сфери дії права, релігії, культури, політики та інші [1, с. 7-8].

На відміну від фізичного простору, соціальний простір твориться самими людьми. Освоюючи фізичний простір, вони перетворюють його частину відповідно до власних потреб та інтересів: створюють штучні умови свого життя, будують населені пункти, використовують надра землі, обробляють землю, вирощують нові види рослин і тварин тощо. Усе це є підпросторами соціального простору, які складають «поле» людської культури.

Головна відмінність соціального простору як форми суспільного буття від інших різновидів простору полягає в тому, що його виникнення і розвиток повністю пов'язані з діяльністю суб'єкта (індивід, соціальна група, суспільства загалом). І саме соціальний простір виступає особливою формою цієї діяльності.

Необхідно відмітити, що соціальна взаємодія, діяльність людей, суспільні відносини (зокрема правовідносини як різновид соціальних відносин) – це те, що відрізняє соціальні системи від усіх інших. Соціальний простір розуміється як певний матеріальний атрибут суспільства у формі активності людини з перетворення середовища проживання на сферу соціальної життєдіяльності. Однак цей підхід, на нашу думку, не відображає всієї повноти соціального рівня організації простору. Потрібно зазначити, що специфіка соціального простору полягає в тому, що його виникнення й розвиток повністю пов'язані з діяльністю соціального суб'єкта.

Соціальний простір – це простір людської діяльності, він є динамікою людського буття у вигляді координатії людей, їх дій і предметних умов, засобів і результатів їх життєвого процесу. Формування людського індивіда, становлення його особистості значною мірою детерміновано залученням його до наявного просторового порядку. Таким чином, соціальний простір переважно розглядається як логічна конструкція для розуміння «аури» людини, що входить до системи суспільних відносин. Саме складність системності суспільного буття, структурованого на якісно різні види суспільних відносин, призводить до виділення конкретних форм соціального простору, а саме: «економічний простір», «історичний простір», «екологічний простір», «інформаційний простір», «правовий простір», «цивілізаційний простір» та ін.

Можливість існування різноманітних просторових форм дозволяє говорити про існування правового простору як структурного елементу соціального простору. Необхідно зазначити, що правові явища є специфічними завдяки особливостям соціальної форми руху матерії, а тому можуть бути пояснені через

просторовий підхід [2, с. 34].

Право у своєму первісному, природному значенні є не що інше як необхідна форма духовного буття людини, воно вказує на рівень самостійної свободи кожної особи. Право є одним із важливих регуляторів соціальних відносин, найпершим інструментом унормування життя соціуму, основним мірилом та орієнтиром діяльності людей. Феномен права самим фактом свого існування створює правовий простір, у якому відбувається життя індивідів, спільностей людей, суспільства в цілому.

Основні теорії, що тлумачать генезис права можна звести до природно-правових, які джерело права вбачають у самій природі людини та позитивізму, де право створюється державою. На сучасному етапі розвитку суспільства превалює позитивістське розуміння права, в якому підкреслюється законотворча функція держави, що нормативно закріплює та гарантує права і свободи людини та громадянина. У такому ракурсі правовий простір завжди буде ототожнюватися із територіальним виміром конкретної держави.

Держави, в яких переважає позитивістський підхід до розуміння права найчастіше є тоталітарними, оскільки в них обмежується правовий простір своїх громадян. Там, де нівелюється універсальність права завжди відкривається дорога до терору і негачії людської гідності.

Натомість, згідно з теорією природного права, право виникає з самої природи і належить усім людям взагалі, і кожній людині, зокрема. Воно є вічним і незмінним, не залежить від держави і писаного державою права, а історично передує її становленню. Саме з такого розуміння права виникають фундаментальні права як: право на життя, честь, гідність. У цьому аспекті право є безмежним у просторовому вимірі, його дія не припиняється на територіальному кордоні держави. Усюди, де б людина не була, їй прислугує право, оскільки правова діяльність має своє коріння в самій природі людини. На нашу думку, автори Загальної декларації прав людини виходили саме із природного розуміння права, тому що тільки в такій системі координат правова діяльність має всеохоплюючий характер та необмежений просторовий вимір.

Адекватне уявлення про сутність і природу правового простору можливе лише на основі широкого розуміння про право, що, по-перше, відходить від нормативістського тлумачення, а по-друге, не зводить право до державного, офіційного права, а правовий простір – до території держави. Просторове бачення світу права необхідно втілювати у таких формах як простір ідей – принципи права; простір знакових форм – правові норми і закони; простір взаємодії між соціальними суб'єктами – правові відносини.

Правові відносини набувають свого реального і змістовного здійснення в конкретній правовій діяльності людей, що переслідують певні цілі. Людська діяльність є сукупністю конкретних актів, вчинків людей, що здійснюються свідомо і цілеспрямовано та мають своїм результатом перетворення обставин людського життя і самої людини. Зміст і спосіб здійснення правової діяльності визначається, з одного боку, обставинами і умовами, в яких вона здійснюється, а з іншого – самим суб'єктом, його знанням про сферу буття людської діяльності. Правова діяльність, як і будь-яка інша діяльність, диференціюється на теоретичну (продуктивна, репродуктивна) і практичну (правотворчість, правореалізація) [3, с. 271].

Особливість просторового виміру правової діяльності в методології юридичної науки пов'язана не тільки з розуміння поняття «простір», але й своєрідністю та багатоманітністю підходів до правової діяльності як соціального явища. У просторовому вимірі це потребує: а) прив'язки до природного простору суб'єкта суспільних відносин; б) кордонності (визначення множинності окремих правових просторів); в) конструювання просторових моделей щодо типології правової діяльності. Таким чином, правовий простір постає як певне поле, що акумулює права і свободи людини та перетворює їх у подальшому на певні види діяння.

У межах просторового виміру правової діяльності вже на сьогодні можуть і повинні застосовуватися в юридичній науці такі види правового простору як: а) індивідуальний простір (фактична реалізація прав, свобод і обов'язків людини); б) суспільний простір (правова діяльність індивіда здійснюється у множинності суспільних відносин (громадянське суспільство), де люди взаємодіють між собою як незалежні особи); в) державний простір (правова діяльність людини визначається не тільки державною територією, а й поза її територіальними межами). Отже, у розвитку сучасної юридичної науки просторове буття і пізнання правової діяльності необхідно віднести до окремого напряму просторових досліджень дії права.

Список використаних джерел:

1. Буньківська О. В. Інформаційний простір: соціокультурна сутність, стан та проблеми функціонування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. культурології : спец. 26.00.01 «Теорія й історія культури» / О. В. Буньківська. – К., 2009. – 19 с.
2. Тихомиров О. Просторовий вимір права: проблеми методологічного осмислення / О. Тихомиров // Право України. – 2013. – № 3-4. – С. 32-38.

3. Оніщенко Н.М. Правова система : проблеми теорії : [монографія] / Н.М. Оніщенко. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.

**Бондар Юрій Михайлович, секретар
Ради Спілки “Традиції кафедри теорії
держави та права”**

АКАДЕМІЧНА СПІЛЬНОТА ЯК РУШІЙНА СИЛА ДОКОРІННИХ ЗМІН У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

В сучасній зарубіжній [1; 3] і частково вітчизняній [2] науковій літературі піднімаються питання кризи правової науки та загальної теорії права зокрема. Зрозуміло, що такий стан теоретичної юриспруденції – правознавства – не може не позначитися на кризі усіх правових інститутів і правової системи загалом. Як наслідок, говорять навіть про системну кризу права [3]. В найбільш узагальненій формі такі оцінки містяться у відомій позиції І.Л. Честнова, викладеній у журналі "Правоведение" ще на початку 2000-х років. Його слова з цієї статті дослівно звучать так: те, що сьогодні визнається за правову науку часто є поганим коментаторством поганого законодавства [4]. Тобто, мабуть, мало що змінилося за століття після виходу відомої праці П.І. Новгородцева [5].

З точки зору філософського осмислення такі процеси є природними, вони відбуваються час від часу і шляхом заперечення застарілих поглядів пробуджують до життя нові підходи, які стверджують себе завдяки новим світоглядним, методологічним засадам осмислення правової реальності. Прикро лише, що такі негативні процеси невідворотно позначаються на становищі людини в суспільстві й особливо останнім часом в наших вітчизняних умовах.

В цьому контексті вбачається слушним привернути увагу до окремих, найбільш важливих і актуальних проблем розвитку вітчизняних правознавства й правової освіти. В контексті теми конференції теоретичні викладки й міркування по можливості будуть наближені до специфіки предметної діяльності кафедри теорії держави та права й конкретних умов та результатів діяльності цього заслуженого наукового колективу.

Отже, назвемо ці очевидні вузькі місця, які потребують уваги та реагування. І почнемо з головних.

1. У вітчизняних (навіть не беручи до уваги зарубіжний досвід) вищих навчальних закладах чи на факультетах юридичного профілю існують кафедри теорії та методики викладання права, а в столичному закладі з такою багатою історією, традиціями, науковою школою й дослідницьким потенціалом її чомусь немає. Принаймні, дивно.

Тому слід негайно ініціювати утворення на базі існуючої кафедри нової саме такого профілю. Відтак оновлена кафедра має стати провідним науково-методичним центром як мінімум для ВНЗ системи МВС України. Звідси випливатимуть і нові завдання та можливості такого наукового підрозділу й, перш за все, пов'язані з перепідготовкою на її базі науково-педагогічних працівників, розробкою та втіленням в освітній процес єдиних стандартів чи індикативних показників-орієнтирів організації та здійснення навчання праву.

Якщо ми сьогодні обговорюємо таке питання, – про перспективи розвитку кафедри – то її місце в НАВС і в цілому у вітчизняному освітньому просторі слід розглядати, повторю, не лише через призму традиційної предметної діяльності, а обов'язково (!) ще й ширше – методичної. От для цього, зокрема, й потрібні зміни у формальному статусі кафедри, зовнішньо відображеному у її назві.

Сьогодні вітчизняних освітніх колах і відповідно в літературі відкрито обговорюють моделі елітної та масової вищої освіти. Тим самим наголошу: це не просто зародження проблеми, не просто її констатація, це вже її конкретизація й спроба вироблення пілотних концептів з реалізації. У зв'язку з цим постає питання, а наскільки ми готові до сприйняття й визнання таких реалій? Ми ж бо – столичний виш. Така зміна у профілі діяльності кафедри буде конкретною інновацією у справі покращання якості освітніх послуг у НАВС. І не лише. Це буде новий крок й новий підхід у всій відомчій вищій школі системи МВС України. Це по-справжньому ідея проривного значення й ваги, особливо в контексті сучасного реформування вищої освіти, кардинальних змін у правовій науці та освіті. Кому ж започатковувати подібні зміни, як не столичному вишу з такими вагомими традиціями та заслугами перед вітчизняною освітою?

Сьогодні ці питання, без перебільшення, для навчального закладу є першочерговими. Зокрема, на постійній основі мають піддаватись моніторингу та обговорюватись питання методики викладання права та окремих навчальних дисциплін, моделі освіти, її технології, форми, засоби тощо. У цьому контексті особливої ваги набирають питання самоосвіти, індивідуальної роботи студента. Ці питання з самостійної, нестандартної, творчої роботи студентів напряду мають бути пов'язані з освітнім процесом. Є приклади, коли в окремих ВНЗ Росії за результатами колоквиумів виставляються екзаменаційні оцінки з предметів